

KÖNYVSZEMLE

Temesi József szerkesztő *Közgazdasági Nobel-díjasok 2005–2024*

A közgazdaság-tudomány fejlődését a legtöbb egyetemen „A közgazdasági elméletek története” („History of Economic Thought”; „Geschichte der Wirtschaftswissenschaften”) című tárgyakat hallgatva lehet alaposabban megismerni. Persze azt is látni kell, hogy a praktikus gazdaságtudományi szakok térhódításával ez a szakterület háttérbe szorul, és egyre több helyen tűnik el a tananyagból. Ma már mind több az olyan diplomás közgazdász – nem csak Magyarországon –, aki alig tud valamit például Bertil Ohlinról, George J. Stiglerről, Amartya Senről, Daniel Kahnemanról vagy éppen Kornai Jánosról, illetve Harsányi Jánosról.

Az említett tárgyak természetesen csak rövidebb-hosszabb összefoglalókat tudnak nyújtani, az igazi elmélyüléshez a fontos szerzők műveinek elolvasása vagy az egyszerre átfogó és alapos elmélettörténeti monográfiák ismerete szükséges. Az utóbbi műfajból Joseph A. Schumpeter régi, de semmiképpen sem elavult munkáját (*History of Economic Analysis*. New York: Oxford University Press, 1954) érdemes kiemelni, amely nyilván nem tárgyalt számos, ma még fontos szerzőt, de a korábbi elméletek igen igényes kifejtésével komoly szemléleti és – a Bruce Caldwell-féle *Methodology-fogalom* (lásd: *Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century*. London–Boston–Sydney: Allen & Unwin, 1982, 68–69) szellemében – módszertani alapokat ad az olvasónak.

Tegyük fel, hogy valaki olyan közgazdasági kutatásokra adja a fejét Magyarországon, amelyekhez a modern külföldi szakirodalomnak nemcsak ismerete szükséges, hanem tényleges megértése is. Ehhez aligha áll rendelkezésre friss magyar nyelvű összefoglaló, hiszen Mátyás Antal utolsó elmélettörténeti műve is már jóval több mint két évtizedes. Szükség volna tehát egy átfogó, a legutolsó évekre is kiterjedő elmélettörténeti mű megírására. Fontos igény az is, hogy követni tudjuk a szakma meghatározó szereplőinek kiemelkedését és szakmai hatását.

2004-ig azt hihettük, hogy ezt a kettős feladatot Magyarországon nem lehet teljesíteni, mert Mátyás Antalt nem követte hasonló szintetizáló képességű elmélettörténész. Persze ez nem is lephetett meg senkit, hiszen a szakterület, illetve a tantárgy folyamatosan pozíciókat veszített a közgazdasági kutatás és oktatás intézményrendszerében.

Mátyás professzor egyik legkitűnőbb tanítványa, Bekker Zsuzsa nem élte túl mentorát, nála egy évvel korábban, 2015 elején sajnos elhunyt. Jelentős szakirodalmi munkásságát a fent említett dilemma feloldásával koronázta meg. A szerkesztésében megjelent, a 2005 előtti közgazdasági Nobel-díjasok szakmai portréit összegyűjtő

kötet (*Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004*. Budapest: KJK-Kerszöv, 2005) komoly szakmai sikert aratott Magyarországon. Részben kimondottan hiánypótló jellege, információgazdagsága és objektivitása, részben pedig a kisonográfiaikra épülő, az egyes életműveket világosan megkülönböztető szerkezete miatt.

Bekker könyve műfajt teremtett Magyarországon. A modern közgazdaságtan széles palettáját csak valamilyen rendezőelv alapján lehet szakszerűen bemutatni – ő a Nobel-díjakat választotta szelekciós kritériumnak. Minden rendezőelv bírálható – ha másért nem, hát a vizsgált halmaz kihagyott elemei miatt. Mégis, a kiemelkedő közgazdászok csoportját így a nemzetközi szakmai megítélés alakítja ki – egy olyan kisebb ország, Svédország tudományos intézményeinek az irányításával, ahol kiemelkedően erősek a közgazdaság-tudományi hagyományok, de szó sincs domináns szerepről a nemzetközi fórumokon. Az egyes jelöltekkel szemben esetleg lehetséges szakmai kifogások pedig érdemben nem befolyásolhatják azt az összképet, hogy a Nobel-díjasok valóban a közgazdaság-tudomány legszűkebb elitjét képviselik.

Kérdés marad persze, hogy az eredmények szakterületek közötti arányai mennyiben befolyásolják a díjazottak megosztását. Kívülről nem tudható, hogy az érdek szerinti rangsorolást milyen mértékben alakítja a szűkebb szakterületek vagy a gyengébben képviselt régiók hátrányát ellensúlyozni szánó pozitív diszkrimináció. Annyit talán feltételezhetünk, hogy a közgazdaság-tudomány határterületein odaitélt Nobel-díjak egyben a „főáram” elkerülhetetlen túlsúlyának némi kompenzációját is szolgálják.

Bekker könyve nem a szakma fejlődése szempontjából, hanem a díjak kiosztása szerint kronologikus. Így előtérbe kerülnek az egyéniségek, az iskolateremtés, a csapatmunka viszont kevésbé látható. Az 55 díjazott munkásságát 49 magyar szerző dolgozta fel, közöttük e sorok írója is.

Temesi József, az új kötet szellemi atyja és szerkesztője szerint a Bekker-féle tanulmánygyűjtemény „szerves folytatása” készült el a 43 szerzőt és további mintegy 15 közreműködőt számláló újabb munkacsoportban. Ez a kifejezés azért is találó, mert az új szerzők szemlélete nagyon hasonló a korábbiakéhoz. Mindkét szerzőcsoport tagjai között nagy többségben vannak a pontatlan szóval „főáramú közgazdaságtan” értékeit nagyban-egészében képviselő (vagy legalábbis elfogadó) közgazdászok. Több esetben mester és tanítvány egyaránt szerepel a kötetben.

A szerzői csapat szerkezete húsz év alatt jelentősen átalakult. Ez nemcsak a nemzedékváltással magyarázható, szerepe van benne a közgazdaság-tudomány jelentős tartalmi átrendeződésének is. Amint nagyon igényes összefoglaló tanulmányában a kötetet első helyen jegyző Temesi is felhívja rá a figyelmet, az ezredforduló óta a tudományterület több társtudomány (például matematika, informatika, földrajz, történelem, politikatudomány vagy pszichológia) előtt megnyílt abban az értelemben is, hogy befogadta a nagyjából más tudományágra koncentrált, határterületinek tekinthető publikációkat is.

A 2005-ös kötet szerzőgárdája átfogta a korabeli magyar közgazdaság-tudomány leginkább látható részét, a fiatalok–középnemzedék–seniorok megfelelő, a középső

korcsoportot némileg kiemelő megoszlásában. Feltűnő volt, hogy a kötetben alig akadt képviselőjük a nem budapesti közgazdasági műhelyeknek. A mellékelt rövid életrajzok és személyes ismeretek alapján számuk mindössze két-három fő lehetett.

Az idő közben szaladt, minden évben új neveket kellett hozzáadni a díjazottak impozáns listájához. Nem sok évben hirdettek olyan közgazdasági Nobel-díjat (pontosabban emlékdíjat), amelynek nyertese Magyarországon szélesebb körben lett volna ismert, nem pedig csak a szakterület specialistái között. Míg a Bekker-kötetben szereplő magyar közgazdász kutatók egy része ma már hazai egyetemi tananyag (olykor egy-egy fogalom vagy idézet révén), addig a Temesi-féle tanulmánygyűjtemény egész sor új nevet vonultat fel.

Ez jelenthet jót és rosszat is. Örvendetes, hogy a magyar közgazdászszakma igyekszik lépést tartani a tudományterület egyre gyorsabb és széttartóbb nemzetközi fejlődésével. Kevésbé jó hír viszont, hogy több jel szerint szűkül a hazai érdeklődés a növekvő részben ázsiaiak és dél-amerikaiak által művelt, modern „nyugati” közgazdaság-tudományi területek iránt. Ennek egyik oka lehet az újabb kutatások mind erősebben technikai jellege, a másik pedig az elméleti kérdések iránt fogékony magyar közgazdászok egyre növekvő leterheltsége és időhiánya.

A „2005–2024” tanulmánygyűjtemény méltó utóda a Bekker-féle kötetnek, noha a fentiek mellett van még néhány olyan pont, amelyben nem könnyű a két könyv összehasonlítása. A szerkesztői cél és koncepció természetesen nem különbözik, úgy tűnik viszont, hogy Temesi aktívabb szerkesztői szerepre törekedett, mint Bekker. Az utóbbi két évtizedet taglaló kötet tanulmányai sokkal egységesebb műfajúak és szerkezetűek – némi kivételt talán az Acemoglu- és a Johnson-fejezet jelent.

A Bekker-kötet különösen hiteles darabja Kornai János Arrow-fejezete volt, de ez csak részben életútelemező tanulmány. Részben olyan, szoros barátságon alapuló visszaemlékezés, amelyre a szerző kivételes életútja adott lehetőséget. Ennyire „testközeli” elemzést nem nyújt a Temesi-kötet egyik fejezete sem, viszont ott következetesen érvényre jut az átgondolt és precíz szerkesztői koncepció. Ebben a kötetben a tanulmányok nagy többsége ugyanazt a feltehetően előre megadott gondolatmenetet követi.

Ez a körülmény megkönnyíti az anyag megértését, ugyanakkor egy elgondolkodtató kérdésre is alkalmat ad: vajon hasonló-e a kitüntetett tématerületek szakmai mélysége és érthetősége? Válaszunk valószínűleg egy óvatos „nem” lehet, különös tekintettel a közgazdaság-tudomány különféle területeinek nagyban eltérő matematikai apparátusára és módszertani nyitottságára. Ez utóbbit mutatja a látszólag távolabbi szakterületek növekvő jelenléte a közgazdasági kutatások és publikációk világában.

A közgazdasági Nobel-díjak szakterületi megoszlásának feltűnő új eleme a gyorsan növekvő tematikus nyitottság. A 2004 utáni díjak egy részével olyan kutatók munkásságát ismerték el, akik akár még a nyolcvanas években sem számítottak volna közgazdásznak, vagy legalábbis erősen érvelni kellett volna szakmai hovatartozásuk mellett. Ugyanakkor máshogy is fel lehet fogni a problémát: a közgazdaságtudomány terjeszkedik, és egymás után hatol be más tudományágak vadászterületére.

Ez azonban csak látszat. A közgazdaság-tudományi Nobel-díjak odaítélése a szakmai érdemek mellett számos tényezőtől függ, mint például a kitüntetett témák megosztása összesen és az utóbbi években, a díjazottak által képviselt országok közötti arányok vagy az egyébként is nehezen összehasonlítható publikációs teljesítmények.

Mind a három tekintetben rengeteg a buktató. Például – ezt joggal emeli ki Temesi is – a díjbizottság megpróbálja elkerülni a tématerületek gyors ismétlődését, de a témahatárok néha megfigyelhető elmosódása miatt ez nem mindig könnyű. Az országok megosztásánál alapvető tény az amerikai dominancia, Temesi erre is szakszerű és kiegyensúlyozott magyarázatot ad. Létezik továbbá egy nem is kicsivel nagyobb angolszász fölény, amellyel – tehát a kanadai, brit vagy ausztrál (és egy megengedőbb értelmezés szerint akár az angol anyanyelvűnek tekinthető indiai) díjazottak átlag feletti reprezentációjával – ugyancsak érdemes lenne foglalkozni egy kicsit. Itt nyilván előtérbe kerülnek a nyelvi okok, de közrejátszhat az angolszász egyetemi hálózatok erőssége és a jelzett országok tudományos világában gyakori kettős állampolgárság, illetve országváltás is.

A publikációs teljesítmények összehasonlításának bizonytalan volta az összes tudományágban megnehezíti a rangsorolást. A gazdaságtudományokban tovább bonyolítja a helyzetet a közgazdaság- és a gazdálkodástudomány közötti – olykor képzelt – határmezsgye, illetve a korlátozott átjárás a két terület között. Mindaddig létezett ez a határmezsgye a Nobel-díjak odaítélésénél is – a díjak túlnyomó részét, ha nem az összeset, közgazdaság-tudományi eredményekért vagy életműért osztották ki.

A Temesi-kötet anyagának áttekintése azt mutatja, hogy húsz év közgazdasági Nobel-díjai közül négy évben (2007, 2016, 2017, 2020) ismertek el olyan teljesítményeket, amelyek szorosan érintkeznek a gazdálkodástudománnyal, vagy netán odatartoznak. Ilyen területnek tekinthető a mechanizmustervezés, az aukcióelmélet, a viselkedési közgazdaságtan vagy a szerződéselmélet. Mindenesetre érdemes felfigyelni arra, hogy a kötetben bemutatott tudományos életrajzok jóval nagyobb hányadában (saját felosztás szerint 41-ből 9-ben) láthatóak a gazdálkodási vagy üzleti tudományokkal összefüggő karrierszakaszok, például üzleti iskolákban végzett oktatási tevékenység.

Részletesebb számítások nélkül is valószínűsíthető, hogy a következő díjazottak szakterületei még több kapcsolatot mutatnak majd a gazdálkodástudománnyal. Ennek egyik oka lehet a gazdasági felsőoktatás szerkezeti átalakulása számos országban, a másik pedig a kutatási források általános szűkülése, ami gyakran nem kedvez az elvontabb elméleti témák művelésének.

Temesi kötete az „1969–2004” könyvhöz hasonlóan sikeresen egyesítette a magyar közgazdászszakma – a szó hagyományos értelmében vett – elitjét. Az elmúlt húsz évben ez a csoport természetesen legalább félig kicserélődött, és megszapordtak a jelentősebb teljesítményű tudományos iskolák. A Bekker-féle kötetben a Budapesten kívüli tudományos műhelyeket alig képviselte egy-egy szerző. A „2005–2024” tanulmánygyűjteményben viszont a 43 szerzőből 11-nek, azaz egynegyedüknek volt vidéki affiliációja.

A modern közgazdaságtan fő irányzatainak szakszerű és alapos áttekintését nem egy hagyományos elmélettörténeti munkától várhatjuk Magyarországon. A Temesi József szerkesztette kötet talán csak abból a szempontból nem felel meg teljesen ennek az igénynek, hogy közismert: a Nobel-díjakat általában több évtizedes sikeres pályafutás jutalmaként ítélik oda. A legfrissebb eredmények valóban nem szerepelnek a kötetben, de az is látható, hogy az újabb Nobel-díjasok már nem feltétlenül jól körülhatárolható egyes eredmények (mint annak idején például a Coase-tétel, az Arrow-féle lehetetlenségi tétel vagy az Akerlof-féle roncsparadoxon) alapján kapták a kitüntetést, hanem tartós és számottevő szakmai hatásuk miatt.

Fontos szakmai cél, erős szerzőgárda, igényes kivitelezés: a Temesi-kötet minden tudni vágyó közgazdász olvasónak hangsúlyozottan ajánlható.

*

Temesi József, szerk. *Közgazdasági Nobel-díjasok 2005–2024*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2025. E-könyv.

Török Ádám

az MTA rendes tagja, kutatóprofesszor
Pannon Egyetem Nemzetközi Gazdaságtan Intézeti Tanszék, Veszprém